

УДК 274[477]

Д.В. Білзор

ПИТАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ЦЕРКОВ У ПОСТСЕКУЛЯРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця
e-mail: belozordima@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9060-0365>

Анотація. Стаття присвячена проблемам розповсюдження нетрадиційних церков у постсекулярну добу, зокрема тенденціям у сучасному українському соціумі. Проаналізовано питання релігійного самовизначення людини, зміну пріоритетів та уподобань щодо конфесійної приналежності в трансформуючомуся суспільстві. Обґрунтовується необхідність вивчення означеної проблеми в контексті сучасних реалій. Розглянуто проблему кризи традиційних церков та прогрес нових церковних громад у той же час.

Ключові слова: церква, конфесія, віруючі, протестантизм, православ'я, традиційні конфесії.

Вступ

В останні десятиріччя актуалізувалася проблема зміни орієнтирів у громадян щодо релігійної приналежності. На теренах України спостерігається тенденція до вибору вірянами нових конфесій та поступового занепаду традиційних церков. Цей процес набув стрімкого розвитку у всіх частинах країни. Особливо це помітно в спільнотах, що проживають у невеликих містах, селищах міського типу та селах. Причинами такого процесу виступають соціальні, економічні, політичні та безпосередньо релігійні фактори.

Ігнорування таких трансформаційних тенденцій може привести до абсолютної зміни релігійного поля в державі. Такі трансформації, в свою чергу, можуть привести як до позитивних змін (таких, як: зміцнення соціуму через ствердження цінностей християнства, об'єднання груп громадян навколо релігійних установ, тощо), так і до негативних факторів (сектантства, притаманного нетрадиційним церквам, втрати традицій, пов'язаних із православ'ям, відриву громадян від світських та суспільних інститутів). Цей факт потребує дбайливої уваги філософів, релігієзнавців, психологів, соціологів, представників інших напрямів сучасної гуманітаристики.

Питання зміни конфесійної приналежності населенням є мало вивченим. Осмисленню цього питання в історії релігієзнавства присвячували свої роботи українські релігієзнавці, такі як В. Лубський, М. Лубська, А. Колодний, А. Черній, В. Єленський, П. Яроцький.

Достатньо ґрунтовно питання самореалізації особистості в неорелігіях висвітлює В. Любашенко, М. Кирюшко, Л. Филипович, В. Мельник. Змістовне дослідження джерел, присвячених протестантизму в Україні, здійснив С. Гоголя (Гоголя, 2011).

Значно більше літератури присвячено проблемі кризи традиційних церков у періодичних виданнях та в Інтернет-просторі. Інформацію можемо віднайти в спеціалізованих виданнях, що належать певним церковним громадам. Особливо актуалізувалися ці питання на ґрунті суперечностей, що виникли на основі міжконфесійної боротьби у традиційному християнстві.

Потребують подальшого дослідження питання активізації нетрадиційних рухів на теренах України. Для подальшого дослідження проблеми необхідні

глибинні соціологічні та релігієзнавчі пошуки з метою спертись на ґрунтовну дослідну базу у зв'язку зі стрімкою зміною ситуації у темі, що досліджується.

Мета і завдання статті – дослідити тенденції змін релігійного поля України. Визначити фактори, що впливають на громадян під час вибору церковно-конфесійної приналежності. Проаналізувати критерії привабливості неоцерковних установ при виборі вірянами нетрадиційних громад.

Методологія дослідження ґрунтується на методологічних засадах релігієзнавства та соціології, зокрема міждисциплінарних підходах у межах сучасної соціогуманітаристики. У процесі дослідження були використані діалектичний, системно-логічний та соціокультурні методи, а також метод компаративного аналізу особистісного та генераційного підходів тощо.

Результати

Історія питання в нашій країні сягає часів XVIII-XIX ст., коли на території України почали з'являтися нові нетрадиційні для нас церкви. До нетрадиційних церков автор відносить баптизм, євангелізм, п'ятидесятництво, адвентизм, єговізм та інші течії. Ще раніше на теренах України з'являються протестантські напрямики у вигляді лютеранства та кальвінізму, але ми віднесемо їх до традиційних церковних об'єднань, що мають більш глибинну історію і приналежність до певних націй та держав.

Найбільш значним напрямком серед тих, що ми дослідимо, є баптизм. Баптисти вважають, що тлумачення Біблії належить усім членам общини. Вони надають таїнству хрещення особливого значення, тому хрещення здійснюють над дорослими, а також перехрещують тих, хто переходить у баптизм з інших християнських церков. Баптисти поділяють усі основні принципи протестантизму.

Євангельськими християнами, або євангелістами, називають тих, хто вважає головним джерелом віровчення Євангеліє. До сучасних баптистів примикають методисти, квакери та інші. Релігійні громади п'ятидесятників, адвентистів, мормонів, харизматів, єговістів набули значного поширення в останні тридцять років.

За статистикою Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України

на 01.01.2019 найбільшими громадами є баптисти (2816 громад), християни віри євангельської (2693 громади), адвентисти (1070 громад), харизмати (1496 громад), євангельські християни (371 громада), свідки Єгови (941 громада), всіх інших (432 громади). (ПІСУ, 2019)

Виходячи з вищенаведеної статистики, ми бачимо, що більшість нових церковних об'єднань складають протестантські церкви християнського напрямку, тому зосередимось при вивченні нашого питання саме на них. За статистикою, майже 30 відсотків з існуючих сьогодні в Україні релігійних громад складають протестантські християни (ПІСУ, 2019). Спираючись на статистичні дані, ми не знаємо точної кількості віруючих, що відвідують ті чи інші громади. Можемо припустити, що кількість громадян, які відвідують протестантські громади, може виявитись значно більшою від офіційної статистики.

Церковні об'єднання, що не є типовими для України, такі як лютерани, реформатори, старообрядці, громади орієнтального напрямку, складають невисокий відсоток громад, тому не будуть розглянуті в нашому дослідженні. В ісламі та юдаїзмі ми не спостерігаємо інтенсивного процесу створення нових напрямків та переходу до них вірян, тому також не будемо аналізувати їх у статті.

Історично традиція переходу громадян із православ'я до протестантизму сягає коріннями часів Російської імперії, коли відбувалась колонізація півдня України вихідцями із Західної Європи, які принесли нові віяння в релігійне життя України. В українському лексиконі з'являється термін «штунди», що стане означати прибічників протестантських рухів. Цей період закладає основу традиції протестантизму в Україні, але ще перехід громадян не набуває широкого розмаху. В XIX сторіччі на території України все ще була міцною православна традиція. В інший спосіб ситуація почне розвиватись у радянські часи.

Тривалий процес радянської секуляризації привів до системних проблем у всіх соціальних царинах. Зневага до законів людського співіснування, правовий нігілізм, знищення традиційних цінностей стали ознаками тоталітарного суспільства. Намагання замінити релігійний світогляд матеріалістичним світоглядом зазнало фіаско та призвело до колосальної порожнечі у духовній сфері. Боротьба з релігією, закриття храмів, суспільне гоніння на віруючих створюють умови для підпільного функціонування релігійних громад. Традиція протестантів відправляти релігійні обряди поза культовими спорудами сприяла популяризації та розширенню цих громад.

Особливо інтенсивного розвитку процес переходу громадян до протестантизму набуває в другій половині 80-х – на початку 90-х років, що було пов'язано з процесом демократизації. В цей період відбувається процес легалізації старих та реєстрації новостворених громад. Нові церкви набувають популярності, як будь-яке ще небачене явище, з одного боку, та і як релігійні структури, що несуть нові цінності та підходи, з другого.

Звернемося до причин стрімкої популяризації протестантизму. Основними чинниками

розповсюдження протестантських громад будемо вважати економічний, соціальний, політичний та безпосередньо релігійний. Зупинимось докладніше на них. Першим чинником розглянемо економічний. Економічна криза та розпад радянської системи призвели до важких економічних наслідків для кожного домогосподарства. Нові церкви прийшли не лише з гаслами, а і з конкретно матеріальною допомогою. Більшість церков походили з країн із розвинутою економікою. В цей скрутний для українських родин час церкви запропонували шляхи порятунку. Варіанти були різні: від працевлаштування до сприяння в еміграції в розвинуті країни. Побудова економічної системи протестантської церкви стимулює громадян до високих рівнів матеріального самозабезпечення. Забезпечені прихожани, в свою чергу, виступають спонсорами громади. Велику увагу громада приділяє кожному прихожанину. В разі матеріальних потреб церква намагається працевлаштувати, надати поради щодо бізнесу чи допомоги в інший спосіб. Такі фактори є додатковими чинниками популярності таких релігійних громад.

Соціальний чинник є не менш значущим. Не останньою причиною ренесансу релігійного світобачення є комунікативна можливість релігійного життя. Байдужість перехідного суспільства до людини, відсутність будь-якого контролю, соціальна ізоляваність, притаманна ринковій системі, породжують почуття відчуженості. Саме ці тенденції змушують людину шукати спілкування в церковних громадах. Особливо привабливими виглядають протестантські рухи, що відточили основи комунікативної діяльності. Пірамідальна схема побудови протестантських церков дає можливість не втрачати увагу до жодного члена громади.

Соціальна робота у протестантів охоплює всі сфери людського життя. Освітні програми, спортивні секції, святкування сімейних урочистостей, культурні заходи дають можливість кожному вірянину почувати себе значущою особистістю, життя та доля якої не байдужа іншим членам релігійної громади. Особлива увага приділяється вихованню та освіті підростаючого покоління. При громадах відкриваються школи, освітні курси та навіть університети. Реабілітаційні центри для людей із шкідливими звичками стали нормою в протестантських громадах. На противагу традиційній церкві, така активна діяльність залучає в громади велику кількість представників молодого покоління. Представники старшого покоління відчувають до себе всебічну увагу завдяки патронажним проектам. Позитивна емоційна складова, що є типовою для вищезгаданих громад, також є фактором для залучення нових вірян. Церковне керівництво у протестантизмі є виборним, що не створює прірви між віруючими та очільниками громади.

Політичний фактор також слугує каталізатором трансформаційних процесів в українському релігійному середовищі. Політичні суперечки, міжконфесійна ворожнеча, дискредитація авторитету керівництва традиційних церков підштовхує громадян до пошуку нових релігійних організацій. Найбільшими стимуляторами відходу громадян від традиційної

церкви стали суперечності та розколи в традиційному католицизмі і православ'ї. Протестантські напрямки є традиційно аполітичними. Така позиція є більш універсальною і привабливою порівняно з політично заангажованими традиційними конфесіями.

Безпосередньо релігійний чинник є також важливим. Під релігійним фактором ми розглядаємо моменти, пов'язані з обрядами, службою, внутрішніми правилами громади. На відміну від традиційної церкви, протестантська служба відбувається максимально зрозумілою, сучасною мовою. Обрядові традиції є простими і доступними кожному. При вивченні культури не виникає ідеологічних та культурних конфліктів, адже християнське вчення в протестантизмі жодним чином не різниться з вченням у православній традиції. Всі ці моменти дають можливість безболісно здійснити перехід від православ'я до протестантизму.

Обговорення

Дослідження питання розповсюдження протестантизму піднімається в останні десятиріччя у вітчизняній пресі та науці. Так, В'ячеслав Агеев у статті «Протестантизм в Україні: причини популярності» (Агеев, 2012) пише: «Поширення протестантизму останнього десятиліття – явище дуже складне й багатогранне. Причини його варто шукати не у тонкощах віровчення, і навіть не в тому, що «традиційні церкви» дещо дискредитували себе співпрацею з радянським режимом, а деякі їхні ієрархи їздять на дорогих авто. Справа радше в тому, що протестантизм несе новизну, як організаційну, так і в підході до людини, яка зі своїми проблемами набуває значно вищого значення, ніж у православ'ї. Не варто забувати і розмаїття методів, якими протестантські організації намагаються «достукатися» до потенційних віруючих та широкий спектр релігійних практик, які використовують різні конфесії».

В'ячеслав Буга в статті «Протестантизм в українському суспільстві: історія виникнення та специфіка функціонування» (Буга, 2012:161) зазначає, що «після проголошення незалежності в Україні стрімкий рост протестантизму відбувся в основному за рахунок «легалізації» незареєстрованих та «підпільних» громад. Проте сьогодні кількісне зростання відбувається за рахунок сімейного виховання та новонавернених».

Доктор філософських наук Петро Яроцький дає оцінку цьому явищу: «Незважаючи на незначну (порівняно з парафіянами православних і католицьких церков в Україні) кількість своїх послідовників (приблизно 1,25 млн), протестантські конфесії застосовують динамічні й ефективні засоби, методи і форми евангелізаційної, місіонерсько-проповідницької, інформаційної, освітньо-виховної, благодійницької, реабілітаційної, підприємницької діяльності, завдяки яким їм вдається успішно розвиватися і досягати поставлених цілей. Протестантські церкви все більше позиціонують себе як українські, патріотичні, екуменічно налаштовані. Вони сприяють утвердженню конфесійної рівноваги, толерантності й стабільності в українському суспільстві» (Яроцький, 2017: 98).

Не зважаючи на доволі численну групу авторів, які займалися питаннями протестантизму в Україні, а

це А. Колодний, Л. Филлипович, В. Єленський, В. Лубський, О. Спир, В. Любашенко, у вітчизняному релігієзнавчому просторі відчувається брак інформації та ґрунтовних розробок на тему сучасного стану стану проблеми. Процес переходу громадян із православ'я до протестантизму потребує більш ґрунтовного вивчення та всебічної уваги. Українське релігієзнавство потребує більшої кількості дослідних матеріалів, зважаючи на важливість та гостроту питання для багатьох сфер українського суспільства.

Висновки

Ментально протестантизм виявився зручним для співгромадян. Показники протестантизму в 30-ті відсотків від загальної кількості громад вказують на масштабність процесів переходу українців з православ'я в протестантизм. Враховуючи, що протестантизм робить ставку на роботу з молоддю, частка громад та вірян у протестантизмі буде збільшуватись. Православна церква ж, навпаки, представлена старшим поколінням, діти в православних родинах все більше віддаляються від православних традицій та поповнюють армію людей, що відвідують церкву декілька раз на рік під час великих церковних свят. Розраховувати на дієву допомогу такого соціального прошарку православна церква не може, і тому вимушено шукає спонсорства у політичних або фінансових структурах. В українському соціумі, розділеному політично, такі процеси незмінно приводять до відштовхування від церкви певних груп громадян за політичними, меркантильними чи соціальними мотивами. Ми спостерігаємо еволюцію поглядів на конфесійну приналежність. Це такий же невідворотний процес, як і історична еволюція релігії. Світ стає все більш космополітичним, що впливає на популяризацію нетрадиційних церков. Переможцями з цієї боротьби вийдуть ті конфесії, що краще розуміють сучасні потреби прихожан та орієнтуються на двохсторонню комунікацію з громадянами.

Список літератури

1. Агеев В. Протестантизм в Україні: причини популярності / В. Агеев // Жовтень, 3, 2012. <https://www.religion.in.ua/main/analitica/18547-protestantizm-v-ukrayini-prichini-populyarnosti.html>
2. Буга Є. Протестантизм в українському суспільстві: історія виникнення та специфіка функціонування / Є. Буга // Релігія та Соціум, 2012. – № 4, С.159-164.
3. Єленський В. Релігія після комунізму. Україна в центральній і східноєвропейському контексті / В. Єленський – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. 420 с.
4. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. – Львів : Сполом, 2005. – 336 с.
5. Любашенко В. И. История протестантизма в Украине // В. И. Любашенко. – Киев.: Полис, 1996 г. – 350 с.
6. Релігійно-інформаційна служба України. 2019. https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2019/75410/
7. Яроцький П. Л. 500-річчя європейської Реформації: різноаспектний дискурс-аналіз / П. Л. Яроцький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2017. – Вип. 38. – С. 94-99.

References

1. Ageyev, V. (2012). Protestantizm v Ukraini: prychny populiamosti [Protestantism in Ukraine: reasons of popularity]. Retrieved from <https://www.religion.in.ua/main/analitica/18547-protestantizm-v-ukrayini-prichini-populyarnosti.html> [in Ukrainian].

2. Buga, Ye. (2012). Protestantizm v ukrainskomu suspilstvi: istoriya viniknennya ta specifika funkcionuvannya [Protestantism in Ukrainian society: history of origin and specifics of functioning]. *Religia ta cocium, Religion and Society*, 4: 159-164 [in Ukrainian].
3. Yelenskiy, V. (2002). Religiya pislya komunizmu. Ukraina v centralno y shidnoyevropeyskomu konteksty [Religion after Communism. Ukraine in the Central and Eastern European Context]. Kyiv: NPU imeny M.P.Dragomanova [in Ukrainian].
4. Kolodniy, A. (2005). Ukrayina v yiyi religiynih viyavah [Ukraine in its Religious Manifestations]. Lviv: Spolom [in Ukrainian].

5. Lubashenko, V.I. (1996). Istoriya protestantisma v Ukrainye [History of Protestantism in Ukraine]. Kyiv: Polis, 1996 [in Russian].
6. Religiyno informaciyna sluzhba ukrainy [Religious Information Service of Ukraine]. (n.d.) risu.ua Retrieved from https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2019/75410/
7. Yarotskiy, P.L. (2017). 500 richya yevropeyskoyi reformaciyi : riznoaspektnyi discours analiz [500th anniversary of the European Reformation: a multifaceted discourse analysis]. *Naukoviy chasopis NPU imeny M.P.Dragomanova, seriya: Religiyeznavstvo. Kulturologiya. Philosophiya, Scientific journal of NPU named after M.P. Drahomanov, Series: Religious Studies. Culturology. Philosophy*, 7: 94-99.

Д.В. Билозор

ВОПРОС РАСПРОСТРАНЕНИЯ НЕТРАДИЦИОННЫХ ЦЕРКВЕЙ В ПОСТСЕКУЛЯРНОМ ОБЩЕСТВЕ.

Статья посвящена проблемам и тенденциям распространения нетрадиционных религиозных направлений в современном украинском обществе. Проанализированы причины и стимулы выбора людьми нетрадиционных конфессий и постепенного перехода верующих из православия в протестантизм. В статье анализируются как позитивные так и негативные последствия процесса. Уделяется внимание таким факторам как экономический, политический, социальный и непосредственно религиозный. Обосновывается необходимость дальнейшего изучения этой проблемы в контексте ее значимости для всех сфер общественной жизни.

Ключевые слова: церковь, конфессия, протестантизм, православие, традиционные конфессии.

D. Bilozor

ISSUE OF DISTRIBUTION OF NON-TRADITIONAL CHURCHES IN THE POST-SECULAR SOCIETY

Introduction. Among recent tendencies in Ukraine there is a gradual transition of citizens from traditional churches to new confessions. Ignoring such transformation tendencies can lead to a radical change in the religious situation in Ukraine. **The aim** of this research is to study the trends of the religious field in Ukraine. **The tasks are:** to clarify the criteria of attractiveness of new churches making believers of traditional churches transit. **Research methods:** the study is based on the methodological foundations of religious studies and sociology. In the process of research, dialectical, system-logical and socio-cultural methods were used. **Research results.** The article represents the four main factors that stimulate the transition of believers from traditional Orthodoxy to Protestant Christian denominations which are non-traditional for Ukraine. The most powerful factor is the economic one. In the shift from a regulated to a market economy, Protestant churches were able to offer believers the ways out of the lack of money ranging from emigration to employment. The Orthodox Church, due to a certain conservatism, was unable to offer anything of the kind, which led to an outflow of citizens from Orthodoxy to Protestantism. Another important factor is the social one. The high level of communication and work with each believer demonstrated the advantages of Protestant churches and attracted a huge number of new believers to Protestantism. Orthodoxy is trailing to Protestantism in new models of relations with citizens. Modern technologies of working with parishioners make the Protestant church feel more and more confident. Political and religious factors play a significant role too. Political wars in which the Orthodox confessions got involved led to the rejection of believers. The lack of flexibility of the Orthodox Church to innovations, the complexity of rituals and incomprehensible church language repels young people from the Orthodox tradition. Considering all these factors, we see how quickly Protestantism has conquered a third part of the religious communities in Ukraine over the past decades strengthening its position. **Discussion.** The works of P. Yarotskiy (2017: 98) state that Protestant denominations have dynamic and effective ways of evangelism, thanks to which they have the opportunity to successfully develop and improve. In a slightly different context, Ye. Buga finds the causes of the spread of Protestantism (2012: 161), pointing out to family education as the main incentive to attract new believers. The question of the rapid development of Protestantism in Ukraine is considered in the works of such famous Ukrainian scholars as: A. Kolodniy, L. Philipovich, V. Yelenskiy, V. Lubshkiy, O. Spys, V. Lubashenko et al. Despite the large number of publications in the Ukrainian scientific periodicals, the issue of the population's transition from Orthodoxy to Protestantism has not been fully disclosed. We see the need for further development of this question. **Conclusions.** Protestantism indicators of 30 percent of the total number of religious organizations indicate to us the scale of the transition of Ukrainians from Orthodoxy to Protestantism. Protestantism develops a youth direction in working with believers. Protestant churches are represented by young families. Orthodoxy, unlike Protestantism, is represented by the older generation. Young people do not attend a traditional church. In this situation, the traditional church is forced to seek financial support in political structures, which further repels citizens. We are witnessing the evolution of views on confessional affiliation. The winners in this struggle for parishioners will be those confessions that are better able to participate in social communication with believers. The tendency for the confessional transition of citizens will increase and affect many social processes within society.